

Hivatkozások nélkül. Békésy György és Halm Tibor *A magyar repülő- és űrorvostan történetében*

Without references. György Békésy and Tibor Halm: in the history of the Hungarian air and space medicine

Csizmadia Ákos
BME Matematika Intézet
akos@math.bme.hu

Initially submitted May 10, 2013; accepted for publication July 15, 2013

Abstract:

The Hungarian language book *A magyar repülő- és űrorvostan története* was published in 2013, and its chapter with the title *In Memoriam Békésy György, Nobel díjas professzor és Halm Tibor orvos ezredes* used the ideas and parts of a publication of the *Kaleidoscope History* (Csizmadia 2011) without citing the source.

Keywords: Georg von Békésy, Tibor Halm, citations

Kulcsszavak: Békésy György, Halm Tibor, hivatkozások,

Érdekes, nem mindennapi történetet közöl a nemrég megjelent *A magyar repülő- és űrorvostan története* c. kötet. A Remes Péter (2013) által jegyzett részben található *In Memoriam Békésy György, Nobel díjas professzor és Halm Tibor orvos ezredes* alfejezet Békésy György hazahívási kísérletének esetét dolgozza fel, állambiztonsági iratok alapján. Az 1961-ben orvosi Nobel-díjjal kitüntetett fizikust Simonovits István – az egészségügyi miniszter első helyettese – és a hírszerzés is igyekezett hazatérésre bírni. Az akcióban nagy szerepet kapott Halm Tibor repülőorvos, a könyv témájához tartozó területen dolgozó ezredes.

Mondhatnám, hogy a téma különleges, feldolgozása remek, és figyelemre méltó, hogy az Állambiztonsági Hivatalok Történeti Levéltárából mik kerülhetnek elő – de semmiképpen sem akarnám magamat dicsérni.

Remes Péternek ugyanis nem csak témám, kutatási eredményeim tetszettek meg és vette át azokat tőlem (Csizmadia 2011), de esetenként szó szerint, vagy többet-kevesebbet változtatva rajtuk, másolta mondataimat is. Átemelte továbbá lábjegyzeteimet is, egy esetben a forrásmegjelöléshez fűzött megjegyzésemmel együtt. Lábjegyzeteim átvételével Remes Péter különösen megtévesztő módon kelti azt a benyomást, hogy saját kutatásának gyümölcsét adja közre.

Idézhetem a tankönyvi meghatározást, amely szerint „más szerzők kutatási eredményeinek idézőjel és hivatkozás nélküli átvétele, saját gondolatként, eredményként történő közreadása, olyan formában, hogy az alkalmas az olvasó megtévesztésére” a „legsúlyosabb etikai problémák”-at „veti fel”. (Szabó 2001) E tankönyvi sorokra rímél *A Magyar Tudományos Akadémia etikai kódexe*: „A tudományos ethosz megsértésének [egyik] legsúlyosabb formája „a mások ötleteinek, tudományos eredményeinek, szavainak, szövegeinek átvétele és sajátként való feltüntetése.”¹

A hivatkozás- és idézőjel nélküli „idézés” persze elkönnyelhetjük sikerként: a szavak, az eredmények – Békésy és Halm életének egy rövid epizódja – most már e könyv lapjain is megjelennek. Mégis: mivel volt eset, hogy Remes Péter félreértelmezte szövegemet és rosszul csoportosította újra a tényeket, így azok már hibásan élnek tovább a könyvféjezetben, ezért inkább ajánlható a továbbiakban az eredetileg megjelent publikáció használata.

Egyébként Remes Péternek igaza van abban, amit az alfejezet végén írt: „Dr. Halm Tibor orvos ezredes kiváló repülőorvos volt, szakmai munkásságát, találmányait kollégái általában ismerik.” A könyv átlagos olvasói azonban nem feltétlenül: Halm Tibor a nagyközönség előtt a magyar tudomány csaknem ismeretlen alakja. Talán bővebben is lehetett volna szólni a repülőorvosról. Ha például Remes Péter részletesen kitér Békésy György Halm Tiborral együtt végzett kutatásaira és/vagy Halm Tibor egyéb munkásságára, akkor itt, ebben a részben akár valóban újat is közölhetett volna és az én cikkem csak egy érdekes, kiegészítő *lábjegyzet* lehetett volna. Így azonban, alig több mint 3500 karakter miatt vagyunk kénytelenek másról, mint Békésyről, Halmról, vagy a könyv egyéb értékes részeiről beszélni.

MELLÉKLET:

Remes Péter 2013-as és Csizmadia Ákos 2011-es publikációjának összehasonlítása

Remes Péter a kérdéses fejezetet Békésy György rövid bemutatásával kezdi, az előforduló idézetek eredetét megadja. Ezek után néhány mondattal vázolja Békésy 1961-es helyzetét, magyarországi ismeretlenségét és említi Halm Tibor *Élet és Tudomány*-beli cikkét (mindezt Csizmadia Ákos is hasonlóan megtette). Majd a 115. oldal közepétől („Halm Tibor 1941-ben [...]”) csaknem a következő oldal végéig Csizmadia Ákos cikke alapján, a téma, a kutatási eredmények, a lábjegyzetek és szó szerinti vagy nagyon hasonló szerkesztésű mondatok átvételével, de mindennemű hivatkozás nélkül, Remes Péter kutatásainak feltüntetve történik meg Békésy György hazahívási kísérletének bemutatása.

Végül Remes Péter néhány mondatban megindokolja, miért látta szükségesnek ilyen részletességgel ismertetni a fentieket, és méltatja Békésy Györgyöt, Halm Tibort.

Az alábbiakban előbb a Remes Péter által közölteket adjuk meg, majd alatta Csizmadia Ákos cikkének vonatkozó részeit, vastag betűvel kiemelve a szó szerinti egyezéseket. A tartalmi egyezések, sőt, legtöbb esetben a szövegek hasonlósága is nyilvánvaló. Remes Péter teljes szövegét idézzük a 115. oldal közepétől a 116. oldal csaknem végéig.

1.

Remes, 2013: „**Halm Tibor 1941-ben egy katonai megbízás kapcsán találkozott először Békésyvel, majd a budapesti tudományegyetemen együtt folytatták kísérleteiket; később**

¹ *A Magyar Tudományos Akadémia tudományetikai kódexe*. URL
<http://mta.hu/cikkek/tudomanyetikai-kodex-122151>

még **baráti** viszonyba is kerültek. **Halm először a televízióknak nyilatkozott Békésyről, majd cikket írt a tudósról és munkásságáról, a Nobel-díj odaítéléséről.**”

Csizmadia, 2011: „Halm repülőorvos volt, és **1941-ben egy katonai megbízás kapcsán, a Posta Kísérleti Állomáson találkozott először Békésyvel, majd a budapesti tudományegyetemen is együtt folytatták kísérleteiket.** Barátság lett köztük, pedig Békésy nehezen került közel másokhoz.

Halm először a televízióknak nyilatkozott Békésyről. Ezt a szereplését Békésy édesanyja is látta: „Kedves Tibor, végighallgattuk szép értékes... előadását. Lóla lányom szólt ismerősének... aki jól van a televíziósokkal, ígérték esetleg megismétlik” – írta egy levélben Békésy Sándorné Halmnak; Békésyné és Halm doktor rendszeresen tartották egymással a kapcsolatot. Ezt követően Halm **cikket is írt a tudósról és munkásságáról, a Nobel-díj odaítélésének körülményeiről az Élet és Tudományba.**”

2.

Remes, 2013: „Mindezek alapján talált rá **Halmra, mint a Békésyhez vezető kapcsolatra** először dr. **Simonovits István,** és az Egészségügyi Minisztérium, később a Belügyminisztérium. (Az állambiztonsági szervek megfigyelés alatt tartották). **Simonovits István, az akkori egészségügyi miniszterhelyettes magához hívatta dr. Halm Tibort.**”

Csizmadia, 2011: „A magyar kutató által elnyert orvosi Nobel-díj az Egészségügyi Minisztérium figyelmét is felkeltette, és **Halm Tiborra, mint Békésyhez vezető kapcsolatra** is rátaláltak. Egészen pontosan az akkori miniszter első helyettese, **Simonovits István** – aki egy közös ismerősüktől szerzett tudomást Halmról – **hívatta magához a repülőorvost.**

3.

Remes, 2013: „**Dr. Simonovits István 1932-ben szerzett orvosi diplomát, hematológusként dolgozott 1945-ben, egyik megszervezője volt a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének. 1945-től vett részt a kormányzati munkában, 1954-től miniszterhelyettes, 1957–63 között pedig a miniszter első helyettese volt. Ezután az Országos Vértranszfúziós Szolgálat főigazgatójának, majd a SOTE tanszékvezető egyetemi tanárának nevezték ki. 1985-ben lett az MTA levelező tagja.**”

Csizmadia, 2011: „**Simonovits István (1907-1985) 1932-ben szerzett orvosi diplomát, hematológus.** Ettől az évtől kezdve a KMP-nek is tagja volt. A II. világháború alatt munkás-sportegyesületek orvosa, a Vörös Segély keretében ellátta a bebörtönzött kommunistákat és családtagjaikat. **1945 januárjában egyik megszervezője volt a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének. 1945-től vett részt kormányzati munkában: 1954-től miniszterhelyettes, 1957-63 között a miniszter első helyettese. 1964-től az Országos Vértranszfúziós Szolgálat főigazgatója. A SOTÉ-n tanszékvezető egyetemi tanár. 1985-ben az MTA levelező tagja.**”

Megjegyzés: Simonovits István pályáját a témához igazítva párt- és kormányzati jelenlétének hangsúlyozásával, saját megfogalmazásomban vázoltam fel. Remes Péter orvosi vonatkozású könyvéhez jól illettek volna Simonovits István kutatási eredményeinek említései is.

4.

Remes, 2013: „Tehát *ez* a Simonovits akarta Halm Tiborral hazahozni a Nobel-díjas tudóst. **Simonovits** a Halmmal folytatott **beszélgetésről készült feljegyzését elküldte a pártközpontba.**”

Csizmadia, 2011: „**Simonovits** a kedvező válaszok után **elküldte a beszélgetésről készült feljegyzését a pártközpontba** Óvári Miklósnak, az MSZMP Tudományos és Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének.”

5.

Remes, 2013: „**Az ügy rövidesen átkerült a belüghöz, a Politikai Nyomozó Főosztályhoz, azaz az III-as Főcsoportfőnökséghez. Kiderült, hogy korábban már foglalkoztak azzal, hogy Békésyt vagy hazahozzák, vagy ügynökként bevonják a hírszerző munkába.**”

Csizmadia, 2011: „Ennek a lépésnek a következményeként **az ügy** túlnőtt az Egészségügyi Minisztériumon, és kis kitérő után **átkerült a belüghöz: a Politikai Nyomozó Főosztályhoz, azaz (1962-től) a III-as Főcsoportfőnökséghez.** Ekkor **kiderült:** a terv nem új, **korábban már – 1949 és 1956 között – foglalkoztak azzal, hogy Békésyt vagy hazahozzák, vagy ügynökként bevonják a hírszerző munkába.**”

Megjegyzés: Remes a könyv 184. lábjegyzetében idézi a főszövegben elhagyott évszámokat, miszerint „1949 és 1956 között, majd 1962-től”: azaz félreérti az eredeti tanulmányt. Nem arról van szó, hogy Békésyvel 1962-től foglalkoztak volna újra, hanem hogy 1962-ben a Politikai Nyomozó Főosztályt átszervezték a III. Főcsoportfőnökséggé.

6.

Remes, 2013: „**A Békésy-üggyel mindvégig a hírszerzés, a II/3. osztály, majd a III/I (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség foglalkozott.**”

Csizmadia, 2011: „**Békésy ügyével a II/3. Osztály, majd az 1962-es átszervezés után a III/I. Csoportfőnökség foglalkozott: azaz mindvégig a hírszerzés.**”

Megjegyzés: ez Csizmadia Ákos 8. számú lábjegyzetének átemelése Remes Péter főszövegébe. Az „(Állambiztonsági)” betoldás a következő, 9. lábjegyzetben tűnik fel.

7.

Remes, 2013: „A korabeli állam- és pártvezetés úgy vélte, egy ilyen **Nobel-díjas** tudós itthoni munkába állásának kedvező **politikai jelentősége lenne.** Ennek így maradt nyoma: „**célunk Békésyt operatív kombinációkkal befolyásolni, hogy véglegesen Magyarországon telepedjen le.**”

Csizmadia, 2011: „Békésy helyzetének ismeretében a cél 1962 áprilisára egyértelműen kimondatott. „Annak, hogy dr. Békésy György Nobel-díjas fizikus visszatér hazájába és kutatásait itthon folytatja, nagy **politikai jelentősége lenne**”, és „**célunk Békésit operatív kombinációkkal befolyásolni, hogy véglegesen Magyarországon telepedjen le.**”

8.

Remes, 2013: „**Halm Tibort kérni sem kellett a közvetítésre, mert ahogy egyszer fogalmazott: „nagy szükségünk volna rá, mert szerintem iskolát kellene alapítania, tanítványokat nevelni az egyéni kutatómunka mellett”.**”

Csizmadia, 2011: „**Hogy Halm Tibor legyen Békésy felé a közvetítő, arra a doktort szinte kérni sem kellett: ahogy egyszer fogalmazott, „nagy szükségünk volna rá, mert szerintem iskolát kellene alapítania, tanítványokat nevelni az egyéni kutatómunka mellett”**”

9.

Remes, 2013: „**Békésy hazahívásának ügyét az állampárt több felső vezetője is jóváhagyta. Erről a következő kézírásos jegyzetet fűzték az anyaghoz 1962. május 26-án: „érdemes a kérdéssel foglalkozni. Egy Nöbel (sic!) Díjas fizikust nyilván tudnánk foglalkoztatni. Tudni kellene hozzá a szakterületét is”.**”

Csizmadia, 2011: „**Békésy hazahívásának ügye** májusra már az MSZMP Politikai Bizottsága több tagjának jóváhagyását bírta. Előbb Nemes Dezső, a történész-hajlamú PB-tag találkozott az esettel, és **a következő kézírásos jegyzetet fűzte az anyaghoz, 1962. május 26-án: „Kállai és Biszku elvtárs! Szerintem érdemes a kérdéssel foglalkozni. Egy Nöbel díjas fizikust nyilván tudnánk foglalkoztatni. Tudni kellene hozzá a szakterületét is. [...]**” (Eredeti helyesírással idézve, kiemelések az eredeti szövegben.)”

10.

Remes, 2013: „**Az akció tehát szabad utat kapott, a terv azonban kitudódott**, mivel Halm is megfigyelés alatt állt.”

Csizmadia, 2011: „**Az akció tehát szabad utat kapott**; Halm Tibor leideni részvételét alaposan előkészítették, egy előzetes kölni úttal is megtámogatták. **A terv azonban kitudódott.**”

11.

Remes, 2013: „Ekkor bevonták dr. Révész György orvos alezredest (akivel Halm **baráti viszonyban volt**), hogy biztosabban sikerüljön a professzor hazacsalogatása.”

Csizmadia, 2011: „Simonovits István, amellet, hogy nem titkolózott, más meglepetést is tartogatott: nem hagyta, hogy a végrehajtás teljesen a belügyminisztérium kezébe csússzon át. Halmmal az első beszélgetést követően nem találkozott többet, viszont kiküldette Leidenbe Révész György orvos alezredest, hogy ő bonyolítsa le Békésy hazahívását. „Vezető elvtársak által jóváhagyott javaslataink ellenére Révész alezredes még mindig rendelkezik az eü. miniszterhelyettől olyan megbízással, hogy Békési hazahívása ügyében hivatalosan vele ő ... tárgyaljon.” – olvasható egy feljegyzésben, és Halm az állambiztonsággal együtt ezt súlyos hibának tartotta (függetlenül attól, hogy dr. Halm és dr. Révész **baráti viszonyban voltak** egymással).”

Megjegyzés: azaz Remes Péter félreértette szavaimat. Révész sem Halm, sem az állambiztonság szerint nem segítette elő Békésy hazahívását. Révész kiküldetése Simonovits István független kezdeményezése volt.

12.

Remes, 2013: „Ez a terv is megbukott, nem sikerült hazacsalni Békésy professzort, hiába volt ez **politikai érdek**. **A szolgálati rutin azonban nem feledkezett meg arról sem, ami számára természetes cél volt, vagyis megkísérelni Békésy ügynökként történő beszervezését. Ez már 1952-ben megfogalmazódott: „Beszerzése esetén, mint kutató tudós számunkra értékes anyagokat tudna szerezni”.** Legközelebb 1963-ban került elő ismét a neve, mint ügynökjelölt. **Ocskay fedőnéven „fontos tippszemély AEÁ (Amerikai Egyesült Államok – a szerző) területen lévő célobjektumban (Harward (sic!) Egyetem)”.** Miután ezt meg sem kísérelhették, az III-as Főcsoportfőnökség 1965. április 9-én zárta le a Békésy-ügyet.”

Csizmadia, 2011: „**Politikai érdek** lett volna Békésy hazahívása, mégis, a dokumentumokból kiviláglik, hogy a Nobel-díjas tudós helyzetét is figyelembe vették. **A szolgálati rutin azonban nem feledkezett meg arról sem, ami számára természetes cél: megkísérelni Békésy ügynökként való beszervezését. Ez korábban, 1952-ben így fogalmazódott meg:** „Előfordulhat az, hogy kutatómunkája eredményes befejezéséig nem akar hazajönni. Ez esetben feladatunk beszerzése és foglalkoztatása kell legyen. **Beszerzése esetén, mint kutató tudós számunkra értékes anyagokat tudna szerezni.**” (Mint az idézetből is látható, a hazahívás ötlete szintén felmerült már ekkor, de még időben közelebbi, elevenebb volt a probléma, és azonnal egyértelmű volt, hogy ennek kevés esélye van.) Semmi jel arra, hogy akár a beszerzési kísérletig eljutottak volna az ötvenes években. **1963-ban ismét előkerült a neve, mint ügynökjelölt – „Ocskay” fedőnéven – hiszen „fontos tippszemély AEÁ területen lévő célobjektumban (Harward (sic!) Egyetem).**” Elérni is alig tudták – a beszervezést meg sem kísérelhették.

Az eredménytelenség után **a III-as Főcsoportfőnökség 1965. április 9-én lezárja a Békésy-ügyet – a vele kapcsolatos dossziét irattárba helyezik.**”

13.

Remes, 2013: „**Békésy György élete vége felé mégis részesült egy Magyarországról jövő kitüntetésben. A Semmelweis Orvostudományi Egyetem 1969-ben ünnepelte alapításának 200. évfordulóját, ennek záróünnepélyén a SOTE tiszteletbeli doktorává avatták Békésyt.**”

Csizmadia, 2013: „Még ha a zaklatott időkben nem is kerülhetett közelebb hazájához, **Békésy György élete vége felé részesült egy Magyarországról jövő kitüntetésben.** Az elismerés ráadásul szakmai körökből érkezett, különösebb „politikai érdek” nélkül. **A Semmelweis Orvostudományi Egyetem 1969-ben ünnepelte alapításának 200. évfordulóját** (Semmelweis nevét ebben az évben, november 7-én veszi fel az intézmény), és a jubileumra már két évvel előtte elkezdődtek az előkészületek. Az ünnepi aktusok sorába felvették a díszdoktori címek adományozását is. Több más tudós mellett Békésy György is a kitüntetésre javasoltak közé került, és 1969. november 12-én, a 200 éves évforduló **záróünnepélyeként** a Markusovszky Lajos Kollégiumban tartott rendezvényen **a SOTE tiszteletbeli doktoráivá is avatták őket.**”

14.

Remes Péter lábjegyzetei tartalmilag és formailag az én jegyzeteimet követik (az ÁBTL jelölést váltja csak fel Remes „Uo.”-tal). Ez különösen azért figyelemre méltó, mert egyes dokumentumok megnevezésére nyilvánvalóan adódik a „Javaslat”, „Feljegyzés” megnevezés,

másoknak azonban én adtam leíró jellegű meghatározást, például „Halm Tibor összefoglalása”.

A 184. hivatkozás megjegyzése Remes Péter sajátja, amely, mint megmutattam, cikkem e részének meg nem értéséből fakadt.

A 188. hivatkozás megjegyzései is nagy hasonlóságot – csaknem azonosságot – mutatnak:

Remes, 2013: „Békésyt a hírszerzéssel foglalkozó III/I Csoportfőnökség szemelte ki ügynökjelöltnek.”

Csizmadia, 2011: „Békésyt a III/I Csoportfőnökség, azaz a hírszerzés szemelte ki, mint ügynökjelöltet.”

IRODALOM

CSIZMADIA, Á.: *A „stockholmi levél”. Adalékok Békésy György magyarországi kapcsolataihoz.* Kaleidoscope 2, No. 3. (2011): 131–141.

A Magyar Tudományos Akadémia tudományetikai kódexe. URL <http://mta.hu/cikkek/tudomanyetikai-kodex-122151>. Hozzáférés: 2013. november 5.

REMES, P.: *In Memoriam Békésy György, Nobel díjas professzor és Halm Tibor orvos ezredes = A magyar repülő- és űrorvostan története.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013 (Katonák Békében és Missziókban), 114–117.

SZABÓ, K.: *Kommunikáció felsőfokon.* Budapest, Kossuth, 2001, 2. átdolgozott, bővített kiadás, 240.